

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.33498/Юш-2023-07-159

Петро Рабінович

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка

Сергій Рабінович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВАГОМИЙ КРОК ДО ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА*

Нещодавно юридична спільнота України отримала нагоду ознайомитися з новітнім підручником у дещо нетрадиційною назвою – “Конституційне право”¹. Таке новаторське термінопозначення засвідчило відхід від досить усталеного сприйняття юридичних наук як наук суто національних. Чи не найбільш яскравим проявом такого відходу може слугувати назва параграфу підручника, яким відкривається підрозділ про місце конституційного права в загальній структурі юридичних знань: “Конституційне право як транснаціональна наука”. Видається, що за умов триваючого процесу глобалізації основних сфер суспільного життя, зокрема юридичної освіти, такий крок авторського колективу, очолюваного професором М. Козюброю, можна визнати загально виправданим. Реальною методологічною основою введення в науковий обіг поняття транснаціонального конституційного права стала діалектика загального, особливого та одиничного в конституційно-правовому регулюванні сучасних демократичних країн. З огляду на це, на нашу думку, згадана обставина заслуговувала б у підручнику на своє відверте визнання. Адже це вкотре би засвідчило справжню невмирущість та ефективність діалектики як загальнонаукового пізнавального підходу.

З огляду на значний обсяг розглядуваної праці (528 сторінок), нижче дозволимо собі висловити кілька міркувань насамперед стосовно найбільш важливих, базових розділів підручника: першого, другого і третього. Саме у цих розділах викладено засадничі, методологічно значущі ідеї,

© Петро Рабінович, Сергій Рабінович, 2023

* Рецензія на підручник “Конституційне право” за загальною редакцією М. І. Козюбри.

¹ *Конституційне право: підручник* (Козюбра М заг ред, ВАІТЕ 2021).

які мають спрямовуюче значення для матеріалів усіх наступних частин цієї навчально-наукової праці.

Перший розділ підручника присвячено загальній характеристиці взаємозв'язків конституціоналізму, конституції й конституційного права. У цьому контексті привертають особливу увагу застереження, пов'язані з особливостями національної правової культури в Україні. Зокрема, не можна не погодитися з автором у тому, що

зміни до Конституції не тільки можливі, а й часом потрібні. Проте вони не повинні ставати самоціллю, а їхнє внесення не перетворюватися в реформаторський “конституційний бум”, перманентну “конституціонаду”, коли кожна новообрана влада (президент, парламент) намагаються підлаштувати текст Конституції під <...> вузькопартійні, вузькокорпоративні потреби, створюючи для цього “конституційні ради”, “конституційні асамблеї”, “конституційні комісії” тощо (с. 38).

Слушно відзначається, що

конституційний ідеалізм <...> як і традиційний, на жаль, для України правовий, зокрема конституційний, нігілізм <...> насправді є двома сторонами “однієї медалі” – дефіциту політичної і правової культури, деформованої правосвідомості й непрофесіоналізму, який інколи межує з невіглаством (с. 39).

Називаючи низку причин тих випробувань, які випадають на долю українського конституціоналізму в роки незалежності, М. Козюбра виділяє серед них, зокрема, чинник, який, на нашу думку, в останні роки відіграв особливо помітну роль як фактор конфліктогенності, активно використовуваний державою-агресором – цивілізаційну *неоднорідність* України. І хоча це зроблено автором підручника у вельми делікатній формі, суть згаданого соціокультурного спостереження є, утім, доволі очевидною:

Хоч основи правової, зокрема конституційної традиції України формувалися здебільшого під впливом євроатлантичної, а не особливої “російської”, “євроазійської” чи “східнохристиянської” цивілізації, *було б не-ребільшенням говорити про нинішню цивілізаційну однорідність правової системи України* (особливо рівня правової свідомості й правової культури, стилю правового мислення тощо). Перебування її частин у складі різних імперій суттєво позначилося на її нинішньому стані (с. 39–40) (курсив наш. – П. Р., С. Р.).

Становить інтерес розділ підручника, присвячений принципам конституційного права. Відзначаючи вразливість поширених у спеціальній

літературі юридико-позитивістських підходів, автор протиставляє їм підхід, який можна схарактеризувати як діалектичний і водночас як соціокультурний. Суть останнього полягає у тому, що реальним соціальним середовищем (і почасти, мабуть – також і генеративним центром) формування принципів конституційного права є не держава, а суспільство з його домінуючими ціннісними орієнтаціями, і люди, які витворюють і реалізують ці принципи у своїй повсякденній практичній діяльності.

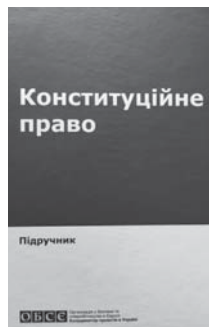
У гносеологічному аспекті автор відверто висловлює погляди, незвичні для більшості конституційно-правових публікацій. Як вбачається, М. Козюбра сповідує, почасти, певний науковий скептицизм і нонкогнітивізм, наголошуючи на необхідності доповнення пізнання раціонально-наукового ціннісним, переважно ірраціоналістичним (с. 99). Такий підхід неявно апелює до виокремлюваних автором різновидів принципів конституційного права: універсальних, цивілізаційних, правосімейних і національних. До перших тут віднесено принципи поваги до людської гідності й прав людини; розподіл влади; верховенство права (с. 110–114). У цьому сенсі важливим є триваючий процес поступової універсалізації принципів конституційного права (така універсалізація, однак, часто може бути суто формальною. – П. Р., С. Р.). Прикметно, що до прикладів західних цивілізаційних принципів конституційного права в підручнику також віднесено верховенство права. Відтак вже в цьому пункті можна вбачати деяку проблематичність наведеної вище класифікації за формальними ознаками (текстами конституцій). Це, здається, має місце при маркуванні про засади свободи і рівності саме як засад універсальних. Адже фактичні, реальні конституції авторитарних політичних режимів надають цим засадам, певно, інше значення, аніж у державах демократичної орієнтації. Це, вочевидь, добре розуміє й автор рецензованої праці, звертаючи увагу на проблему функціонування лібералістичних засад конституційного права в Україні (с. 131).

Особливо приємне враження справляє третій розділ підручника під назвою “Конституція і права людини”. У ньому вдало поєднано загальнотеоретичну характеристику феномена основоположних прав людини з конституційним оспосередкуванням цього явища. Саме у такому аспекті і в такому обсязі ця проблема у вітчизняній літературі поки що не аналізувалася. Автор, зокрема, висвітлює такі питання: конституційна цінність прав людини; основні властивості прав людини; класифікація прав людини; конституційні засади гарантій прав людини та системи їхнього захисту; конституційні засади обмеження прав людини; конституційний статус особи; конституційно-правовий інститут громадянства; засади конституційного статусу іноземців, осіб без громадянства, біженців та внутрішньо переміщених осіб. І в багатьох випадках виклад цього матеріалу супроводжується вкрапленнями справжніх перлинок аргу-

ментації, оригінальних авторських суджень. У цьому розділі використані конституційні джерела низки сучасних держав та конституційно-правова практика їхнього застосування.

На окрему згадку заслуговує неодноразові апелювання авторів підручника до духу конституції, особливо часто присутні в розділі, присвяченому тлумаченню конституції. При цьому автор розділу формулює низку прийомів і методів пошуку та виявлення згаданого “духу”. З-поміж них називаються загальновідомі способи тлумачення конституції (лінгвістичне, історичне, цільове, функційне тощо), зокрема й такі, що базуються переважно на власних оцінках суб’єктів тлумачення. А такі оцінки, як відомо, зазвичай не бувають уніфікованими, однозначними, оскільки визначальною мірою зумовлюються політичними та іншими потребами та інтересами осіб і груп, яких вони реально уособлюють. Отже й уявлення про так званий дух конституції дають змогу не тільки виявляти “оригінальний” смисл основного закону, а й витлумачувати конституційний текст у доволі маніпулятивний спосіб.

Обмежений обсяг рецензії не дає можливості детальніше схарактеризувати інші фрагменти рецензованої праці. Отже, залишимо читачам (на нашу думку, ними можуть бути передовсім студенти магістратури, а також аспіранти) можливість самим отримати задоволення від знайомства ще й з іншими частинами цієї книги. Переконані, що ніхто з них розчарованим не буде.

Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, О. М. Лисенко, А. А. Мелешевич. – К.: ВАІТЕ, 2021. – 528 с.

Автори пропонованого підручника відмовилися від традиційної назви підручників з конституційного права. Вони зважали на те, що глобалізаційні й інтеграційні процеси, які відбуваються в сучасному світі, дедалі активніше проникають у всі сфери суспільного, зокрема й правового життя. Не є винятком і сфера конституційного права, що стає дедалі універсалізованішою й інтернаціоналізованішою зі збереженням, звісно, своїх національних особливостей.

Наслідком таких процесів, на думку авторів підручника, є те, що в конституційному праві майже всіх країн з’являється дедалі більше спільних рис (понять, принципів, інститутів, норм), які спонукають до подолання під час його викладання суто національних, країнознавчих та регіональних підходів. Зробити це в межах традиційних для вітчизняних юридичних вишів навчальних курсів “Конституційне право України”, “Конституційне право зарубіжних країн” чи навіть “Порівняльне конституційне право”, на думку авторів пропонованого підручника, надто складно, а часом і просто неможливо.